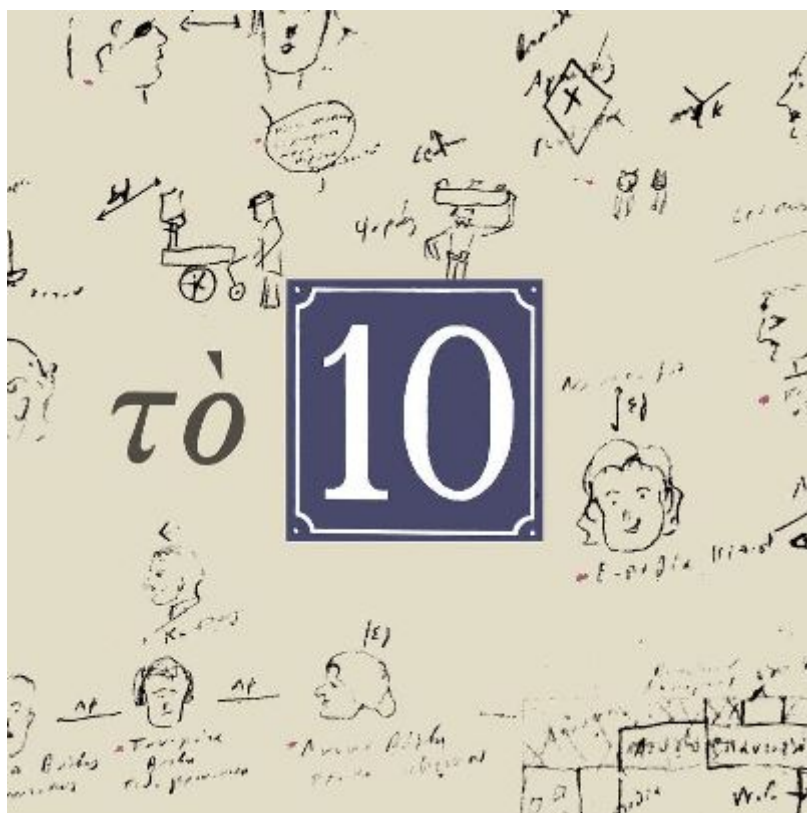

Ο Πειραιάς του Μ. Καραγάτση ως σκηνικό βιοθεωρητικών διαλόγων (του Δημ. Κόκορη)

0
212

Του Δημήτρη Κόκορη (*)

Η σχέση της πόλης ως τοπογραφικού και κοινωνικού ιστού με τη λογοτεχνία έχει πολλαπλά διερευνηθεί. Η ξενόγλωσση σχετική βιβλιογραφία είναι μεγάλη (Williams 1973, Roudaut 1990, Jubinville & Ménarde 1992, Wirth-Nesher 1996, Lehan 1998 κ.π.ά.), ενώ στην αντίστοιχη ελληνόγλωσση, πέραν της κεφαλαιώδους συνεισφοράς της Λίζυς Τσιριμώκου (1988 & «Τόποι της πόλης» στο 2000), ανιχνεύονται και αρκετές ακόμη μελέτες (Σαρηγιάννης 1978, Αποστολίδου 1999, Ευαγγέλου 2003, Ζήρας 2004, Γκότση 2004, Ρέντζος 2005, Παπαργυρίου 2010, Γερακίνη 2017 κ.ά.). Οι περισσότερες θεωρητικές και φιλολογικές καταθέσεις, που προσεγγίζουν τη σχέση της πόλης με τη λογοτεχνία, συγκλίνουν, μεταξύ άλλων, και στα εξής δύο στοιχεία: α) Η πόλη διαθλάται στα λογοτεχνικά κείμενα, ορίζοντας προς διερεύνηση τη σχέση της πραγματολογικά διακριβωμένης πόλης με την ενίοτε πλασματικά και μυθοπλαστικά οικοδομημένη πόλη. β) Σε αρκετά λογοτεχνικά κείμενα διαφαίνεται μία υποχώρηση της δράσης των λογοτεχνικών προσώπων, με αντίστοιχη ενδυνάμωση της πόλης ως πρωταγωνίστριας, κατά την οποία δρόμοι, στέκια, πλατείες, γειτονίες και χαρακτηριστικά αστικά σημεία αποκτούν λειτουργικότερη και συνθετότερη λογοτεχνική προσωπικότητα από αυτήν με την οποία έχει προικίσει ο συγγραφέας τα λογοτεχνικά του πρόσωπα.

Το «10» (Καραγάτσης 1964) παρέμεινε ημιτελές, αφού ο συγγραφέας του απεβίωσε ξαφνικά τον Σεπτέμβριο του 1960, διαθέτει όμως διαμορφωμένα ιδεολογικά και τεχνοτροπικά χαρακτηριστικά, τα οποία επιτρέπουν την ψηλάφηση της συγγραφικής εξέλιξης του Καραγάτση. Το «10» ενσωματώνει και γνωρίσματα του roman fleuve ή saga novel, δηλαδή της μυθιστορηματικής δομής που θα αποδιδόταν στην ελληνική ορολογία ως «μυθιστόρημα – ποταμός»: οι ιστορίες μιας ομάδας λογοτεχνικών προσώπων γίνονται υλικό αφήγησης και συνυπάρχουν στα εξελικτικά τους στάδια (θέση – ανάπτυξη – κορύφωση – λύση), ενταγμένες σε πλαίσιο ενότητας χώρου και χρονικής διαδοχής. Ο χώρος εκτύλιξης της πλοκής στο συγκεκριμένο μυθιστόρημα σφραγίζεται όχι μόνον από το διαμορφωμένο σε πολυκατοικία παλιό εργοστάσιο της Ακτής Ξαβερίου αλλά και από το λιμάνι και από ολόκληρη την πόλη του Πειραιά. Ο Καραγάτσης συνεχίζει να κινείται στο δρόμο του ρεαλισμού, αλλά στο «10» δείχνει να έχει απαγκιστρωθεί από τη μία κεντρική μορφή που αποτελεί θεμέλιο του μυθολογικού άξονα σε προγενέστερα από το «10» μυθιστορήματά του. Ο συγγραφέας αξιοποίησε το συγκεκριμένο θεματικό και δομικό στοιχείο στον *Συνταγματάρχη Λιάπκιν* (1933), στον *Γιούγκερμαν* (1938), στην *Μεγάλη χίμαιρα* (1936, 1953 : Μαρίνα), στον *Κίτρινο φάκελο* (1956 : Μάνος Τασάκος) και σε άλλα έργα του. Τα επάλληλα αφηγηματικά στρώματα του «10» λειτουργούν σε ενότητα χρόνου αλλά και χώρου. Ιδίως ο χώρος λειτουργεί και ως τόπος εκδήλωσης πολλών διαφορετικών συναισθημάτων αλλά κυρίως ερωτικής επιθυμίας (Αθανασόπουλος 2000), με σαφείς αξιοποιήσεις και της αναδρομικής, κατά κύριο λόγο, αφήγησης, όταν αυτή κρίνεται αφηγηματικά λειτουργική για την ολοκληρωμένη απόδοση των μυθιστορηματικών χαρακτήρων και για την οικοδόμηση της πλοκής. Τα λογοτεχνικά πρόσωπα άμεσα ή έμμεσα συνδέονται με το παλιό εργοστάσιο της οδού Παρασάγγη 10, στον Πειραιά, που διαμορφώθηκε σε λαϊκή πολυκατοικία και αποτελεί τον βασικό χώρο, στον οποίο αναπτύσσονται οι ζωές των ηρώων του μυθιστορήματος. Η μυθιστορηματική δράση εκτυλίσσεται στο τέλος Ιουνίου του 1960. Αυτό γίνεται αντιληπτό από βασικές λεπτομέρειες, εκ των οποίων ορισμένες παρατίθενται δειγματοληπτικά: «Εκείνη η νύχτα ήταν η βραχύτερη της χρονιάς» (πρόκειται για την πρώτη φράση του μυθιστορήματος – σ. 9). Οι φωτιές του Κλήδονα (13-14), «η μέρα που οι απόφοιτοι της έχτης [Δημοτικού] παίρναν τα απολυτήριά τους» (433), μία επιστολή με ημερομηνία «5 Ιανουαρίου 1946» με την επισήμανση ότι «πέρασαν δεκαπέντε χρόνια από τότε» (185) υποδηλώνουν ότι ο χρόνος του συγγραφικού πομπού, ο χρόνος, κατά τον οποίο επρόκειτο να δεχτούν το συγγραφικό μήνυμα οι πρώτοι αναγνώστες, και ο χρόνος των περιγραφόμενων γεγονότων δεν αποκλίνουν.

Ο Καραγάτσης στο «10» δείχνει επίσης ότι έχει αποσυνδεθεί από την ειδολογική συνύπαρξη ιστορικού μυθιστορήματος και roman fleuve, την οποία είχε προσχεδιάσει ως δεκάτομη υπό τον γενικό τίτλο «Ο κόσμος που πεθαίνει» (Πεχλιβάνος 2008) και πραγμάτωσε ως τρίτομη με τα έργα *Ο κοτζάμπασης του Καστρόπουρου* (1944), *Αίμα χαμένο και κερδισμένο* (1947), *Τα στερνά του Μίχαλου* (1949). Σημειωτέον ότι ο συνδυασμός των προαναφερθέντων μυθιστορηματικών ειδών ανιχνεύεται και σε άλλα γνωστά έργα της νεοελληνικής πεζογραφικής παραγωγής, όπως οι *Μαυρόλυκοι* (1947-1948) του Θανάση Πετσάλη – Διομήδη, *Ο Κρητικός* (1948-1950) του Παντελή Πρεβελάκη (Δημάδης 1991: 206-209, 289-294, Μπερλής 1992) και αρκετά άλλα.

Το γραμματειακό είδος του διαλόγου έχει μακρά παράδοση, που εκκινεί από την αρχαία χρήση του σε φιλοσοφικό πλαίσιο. Οι διάσημοι πλατωνικοί διάλογοι (Kahn 1996) δεν εκλαμβάνονται αποκλειστικώς και μόνο ως φιλοσοφικά συγγράμματα αλλά και ως έργα ενός χαρακτηριστικού λογοτέχνη που αξιοποίησε τη μορφή του Σωκράτη όχι απλώς ως φιλοσοφική αλλά και ως λογοτεχνική persona (Skilleås 2001:17-38, John & McIver Lopes 2004:3-14, Κάλφας 2006). Ο Μ. Καραγάτσης στο «10» δεν αμιλλάται τη διαλογική τυπολογία του Διονυσίου Σολωμού, του οποίου ο *Διάλογος* γράφτηκε το 1824 (Αλεξίου 2014), ούτε, δείγματος χάριν, η διαλογική πρακτική του θα μπορούσε να συγκριθεί με τη φιλοσοφικά δομημένη διαλογική εμμονή του Κωνσταντίνου Τσάτσου στους *Διαλόγους σε μοναστήρι* (Τσάτσος 2011, α' έκδ. 1974), ωστόσο αξιοποιεί τον διάλογο με την τυπολογική και θεωρητική του οροθέτηση σε αρκετά σημεία του μυθιστορήματος. Διευκρινιστικά να υπογραμμίσουμε πως είναι μεν παγιωμένο στις λογοτεχνικές σπουδές να ταυτίζουμε τον διάλογο με την οποιαδήποτε συνομιλία και να εντάσσουμε στα διαλογικά μέρη μιας αφήγησης όλες τις συνομιλίες των λογοτεχνικών προσώπων, ωστόσο, ας μην προσπερνούμε το ότι σε επίπεδο ακριβόλογου ορισμού, ο διάλο-

γος, εκτός από δύο τουλάχιστον πρόσωπα, που χρειάζεται για να τον περαιώσουν, προϋποθέτει και την ύπαρξη δύο αντίπαλων λόγων που θα τον συγκροτούν, όντας οικοδομημένος στα θεμέλια της αντίθεσης και της διαφωνίας. Ακολουθώντας, επομένως, και ο Καραγάτσης τα χνάρια τού από την αρχαιότητα χαραγμένου δρόμου του διαλόγου ως γραμματειακού είδους, εμπλουτίζει τη μυθιστορηματική αφήγηση με διαλογικές συζητήσεις, που κατά κανόνα θέτουν ζητήματα υπό το φως αντιρρητικών επιχειρημάτων. Ενδιαφέρον είναι πως στο κλείσιμο των διαλόγων του «10», κατά κανόνα δεν επικρατεί μυθοπλαστικά η μία από τις δύο αντίπαλες απόψεις. Οι διαλεγόμενοι προβληματίζονται αλλά ιδεολογικά δεν μετατοπίζονται, παρότι οι συγγραφικοί χειρισμοί υποβάλλουν μία από τις δύο θέσεις ως λογικά και ιδεολογικά επικρατέστερη. Μια, λοιπόν, και ευφύως «ο Μπόρχες λέει πως κάθε συγγραφέας δημιουργεί τους προδρόμους του», (Βαγενάς 1988: 80), θα μπορούσαμε με όρους διακειμενικότητας αλλά και συγγραφικής επιρροής να εκλάβουμε τον Πλάτωνα ως μακρινό αλλά και κραταίο συγγραφικό πρόγονο του Καραγάτση, αφού και στους περισσότερους πλατωνικούς διαλόγους η σοκρατική άποψη δείχνει επικρατέστερη. Θα παραθέσουμε, για λόγους οικονομίας, μόνο δύο δείγματα τέτοιων διαλόγων από *Το «10»* (υπάρχουν πολύ περισσότερα: Καραγάτσης 1964: 116 κ.εξ., 129 κ.εξ., 140 κ.εξ., 243 κ.εξ., 388 κ.εξ., 426 κ.εξ., 429 κ.εξ., 518 κ.εξ., κ.ά), τα οποία είναι συνδεδεμένα με τον γεωγραφικό και κοινωνικό ιστό του Πειραιά, ο οποίος αποτελεί το σκηνικό εκτύλιξης της μυθιστορηματικής πλοκής, αλλά μεταβάλλεται και σε πρωταγωνιστή της σε ορισμένες σελίδες του βιβλίου.

Τον ρόλο του συγγραφικού alter ego στο μυθιστόρημα αισθανόμαστε ότι επιτελεί ο γιατρός Θανάσης Κούγιας, του οποίου η στάση ζωής βασίζεται σε υπόβαθρο βιολογισμού και σε πλήρη συναίσθηση της σχετικότητας και της ματαιότητας των μεσσιανικών θεωριών και της ζωής γενικότερα. Ο διάλογος ανάμεσα στον γιατρό και στον δάσκαλο Βλάση Κορνούτο αφορμάται από μία νυχτερινή θερινή εικόνα, ενταγμένη στο παραλιακό τόξο του Πειραιά και ειδικότερα στην ακρογιαλιά της Πειραιϊκής, την οποία αντικρίζουν από τα μπαλκόνια τους οι δύο διαλεγόμενοι:

«Κάθισε σε μια καρέκλα κι άφησε τη ματιά του να περιπλανηθεί στη θάλασσα. Ήταν ακόμα ντη, σταχτωπή, με ανάρια και αμυδρώς γαλατερά αντιφεγγίσματα της χαραυγής, και περιπλεκόταν στο βάθος, με το σκοτεινό ορίζοντα του Νότου. Δεξιά, τα βουνά της Αίγινας μόλις ξεχώριζαν ανάμεσα θάλασσα κι ουρανό. Ακόμα δεξιότερα, η κοντινότερη Σαλαμίνα διαγραφόταν σαφέστερα με τις ακρογιαλιές του πορθμού – Πέραμα και Ναύσταθμο – πυκνοφωτισμένες. Μπροστά στην μπούκα του Προλιμένα δυο μεγάλα φορτηγά είχαν φουντάρει, προσμένοντας τη μέρα για να μπουν στο λιμάνι. Τα φανάρια τους αντιφέγγιζαν στο γαλήνιο μουντό νερό. Αριστερά κι ανοιχτά, αμέτρητα φωτάκια σιγολικνίζονταν στην έκταση του νερού. Ήσαν τα πυροφάνια απ' τις ψαρόβαρκες. Επαγγελματίες κι ερασιτέχνες της ψαρικής – πιότερο οι δεύτεροι παρά οι πρώτοι – βρήκαν ευκαιρία στην απανεμιά, την αφέγγαρη νύχτα και την αγρύπνια της ζέστης – για να κερδίσουν το ψωμί τους, ή να ικανοποιήσουν το μεράκι τους – ή και να συνδυάσουν αυτούς τους παράγοντες... Φώτα τ' ουρανού και της θάλασσας – αστέρια και λάμπες – περιπλέκονταν στην ασάφεια της νύχτας κι έδιναν τη φρεναπάτη ότι το αιθέριο και το υγρό στοιχείο έσμιζαν σε σύνολο κοινό. Δεξιά και πίσω πάνω απ' το μαντευτόλιμο λιμάνι, η θολή ατμόσφαιρα καταναγάζονταν απ' την ανταύγεια της πολιτείας, που έδινε φωτεινή υπόσταση στους όρθιους κι υπόλευκους καπνούς των Λιπασμάτων. Κάτω απ' τα σπίτια της παραλίας, στο πεζοδρόμιο, μαντευτόνταν οι μουντοί όγκοι των ανθρώπων που κοιμόντανε στο ύπαιθρο. Πέρα απ' το δρόμο, η βραχιασμένη κατηφόρα της ακρογιαλιάς που έφτανε ως τη θάλασσα, είχε κι αυτή τους ανθρώπους της. Μερικοί, ξαπλωμένοι στα λιγιστά ισώματα, κοιμόνταν. Άλλοι, ξαγρυπνισμένοι, κάθονταν και κοίταζαν το πέλαγο. Σ' ένα κουφάλιασμα είχε καταφύγει ένα ζευγαράκι. Θαρρώντας πως κανείς δεν τους έβλεπε, συνουσιάζονταν. Απ' το μπαλκόνι του ο Θανάσης Κούγιας είδε το μουντό κι αργοσάλετο σύμπλεγμα. Στην αρχή δεν καλοξεδιάκρινε περί τίνος πρόκειται. Όταν κατάλαβε, γέλασε και μονολόγησε:

-Κέφι που τό 'χουν...

Μια φωνή του αποκρίθηκε, όχι από μακριά.

-Γιατί να μην έχουν; Σε ποια στιγμή της ζωής του ο άνθρωπος δεν καταφεύγει στην υπεκφυγή της γενετήσιας ηδονής;

Ήταν ο δάσκαλος Βλάσης Κορνούτος που, άγρυπνος κι εκείνος, είχε βγει στο μπαλκόνι του διπλανού σπιτιού του να δροσιστεί» (Καραγάτσης 1964: 137-138).

Τη γλαφυρή περιγραφή του πειραϊκού τοπίου, στην οποία στοιχειοθετείται η πορεία από το άστυ ως χώρο διάθλασης της μυθιστορηματικής πλοκής προς την πόλη ως πρωταγωνίστρια του αφηγηματικού ιστού, διαδέχεται ο διάλογος, τον οποίο σας παραθέτω και από ένα προχωρημένο σημείο του και εξής:

«— Αν ο νόμος είναι λαθεμένος, μόνο να τον αλλάξουμε μπορούμε, όχι να τον παραβούμε...

Ο Βλάσης Κορνούτος κοίταξε το γιατρό σαρκαστικά, και τον ρώτησε.

— Εσύ, ιατρέ Αθανάσιε Κούγια, δεν παραβαίνεις ποτέ το νόμο;

— Τον παραβαίνω, αποκρίθηκε ο άλλος ήρεμα. Με ποιους όρους όμως τον παραβαίνω εγώ; Και με ποιους απαιτείς να τον παραβώ εγώ;

Με τη σιωπή του, ο δάσκαλος παραδέχτηκε το επιχείρημα του γιατρού.

— Ουσιαστικά, συνέχισε ο Θανάσης Κούγιας, ο νόμος απαγορεύει στη μαθήτριά να συνενυρίσκει με το δάσκαλό της και αντίθετα. Οι υπόλοιπες απαγορεύσεις του είναι νεκρό γράμμα, αν λογαριάσουμε ότι οι μαθητριά σου κανονίζονται από άλλους άντρες, και συ κανονίζεις άλλες γυναίκες. Πέρασε πια η εποχή που η ανύπαντρη χαράμιζε τον οργανισμό της στο βωμό της αναγκαστικής παρθενιάς — ή έστω στην άβυσσο του αυνανισμού. Υπάρχουν άλλα ζητήματα, πολύ σοβαρότερα...

— Ναι, είπε ο δάσκαλος σιγανά. Η κακοτυχία και η αδικία.

— Για την κακοτυχία, θεραπεία δεν υπάρχει· οι μυστικές δυνάμεις είναι ανεξέλεγκτες. Η αδικία όμως μπορεί να διορθωθεί, ή κιόλας να μετριαστεί.

— Οπωσδήποτε. Ας είναι όμως καλά όχι τόσο οι ιδιοτελείς δημιουργοί της αδικίας τα συμφέροντά τους κοιτάν οι άνθρωποι! Όσο οι ανιδιοτελείς ιδεολόγοι που επιμένουν να μη βλέπουν την αλήθεια...

Με το λόγο αυτό, ο δάσκαλος μεμόταν το γιατρό επειδή δεν παραδεχόταν ότι ο Μαρξισμός ήταν πανάκεια κάθε κοινωνικής αδικίας. Ο Θανάσης Κούγιας χαμογέλασε μ' επιείκεια κι είπε:

— Τί εστίν αλήθεια; Αυτός είναι ο πιο σωστός λόγος που είπε ο Χριστός. Και δημιουργήθηκε το οξύμωρο φαινόμενο, ο Χριστιανισμός να βασίζεται στο δόγμα της Αλήθειας του Χριστού, δηλαδή του ανθρώπου που διακήρυξε ότι Αλήθεια δεν υπάρχει!

— Έξυπνη παρατήρηση! Θαύμασε ο Βλάσης Κορνούτος. Το μυαλό σου κόβει, γιατρέ! Κι απορώ πώς δεν κατανοείς την αλήθεια του Μαρξισμού!

— Επειδή συμφωνώ με το Χριστό, ότι Αλήθεια δεν υπάρχει... Όλες οι θρησκείες, όλα τα φιλοσοφικά και κοινωνικά συστήματα διεκδικούν το μονοπώλιο της Αλήθειας, το καθένα για λογαριασμό του. Εσύ ο Μαρξιστής απορείς πώς εγώ ο έξυπνος, δεν κατανοώ την Αλήθεια σου. Την ίδια ακριβώς απορία θα σου εξέφραζε ο ορθόδοξος χριστιανός, ο καθολικός χριστιανός, ο διαμαρτυρόμενος χριστιανός, ο βαπτιστής χριστιανός, ο ευαγγελιστής χριστιανός, ο πουριτανός χριστιανός, ο κουάκερος χριστιανός, ο μορμόνος χριστιανός, ο παλαιοημερολογίτης χριστιανός, ο σουνίτης μωαμεθανός, ο σείτης μωαμεθανός, ο βραχμανιστής, ο κομφουκιστής, ο βουδιστής, ο πλατωνικός, ο επικούρειος, ο στωικός, ο καντιανός, ο δημοκρατικός, ο αρχαιομαρξιστής, ο φασιστής, κι άλλοι πολλοί ων ουκ έστι αριθμός. Αμέτρητες οι Αλήθειες που, από αρχαιοτάτων χρόνων ως σήμερα, διατείνονται ότι μπορούν να θεραπεύσουν την κοινωνική αδικία και να εξασφαλίσουν την ομαδική ευτυχία! Εγώ όμως μία μόνον Αλήθεια διαπίστωσα: ότι τα δεινά αυτά ζουν βασιλεύουν και τον κόσμο διαφεντεύουν!

— Θα μπορούσα να σου αποκριθώ...

— Κι άλλοι θα μπορούσαν να μου αποκριθούν ότι η Αλήθεια του καθενός "θα"... Το επαγωγικό συμπέρασμα δεν μπορεί να με πείσει, αλλά μόνον το πείραμα· και το πείραμα πάντοτε απότυχε. Όλες αυτές οι θεωρίες είναι αντίθετες στην ανθρώπινη φύση. Μόνον η βιολογική εξέλιξη, διαμορφώνοντας κοινωνία απαρτιζόμενη από τελειότερους ηθικά ανθρώπους, ίσως μπορεί να αντιμετωπίσει πραχτικά το πρόβλημα. Προς το παρόν, μόνο ένα πραχτικό φάρμακο υπάρχει: η συγκεκριμένη αγάπη προς τον άνθρωπο, κι όχι η αφηρημένη. Να βοηθήσεις το δικό σου, το φίλο σου, το συνάδελφό σου, το γείτονά σου· τον οποιοδήποτε συναντήσεις στο δρόμο της ζωής σου. Τ' άλλα είναι μάταια...

Ο δάσκαλος σώπασε. Όχι ότι η επιχειρηματολογία του γιατρού τον είχε πείσει· αλλά καταλάβαινε πως δεν τὰ 'βγαζε πέρα με τη διαλεκτική του φίλου του. [...]» (Καραγάτσης 1964: 140-143 / Κόκορης & Νιώτη 2017).

Οι τελευταίες σελίδες, που έγραψε στη ζωή του ο Καραγάτσης, συγκροτούν έναν πολιτικό διάλογο ανάμεσα στον Βλάση Κορνούτο και τον φίλο του Μένη Παυλόπουλο, που είναι μέλος του ΚΚΕ. Ο Πειραιάς, εισέρχεται υποδόρια αλλά δυναμικά στον συγκεκριμένο διάλογο ως πόλη της εργατιάς, μια και το επίμαχο ζήτημα είναι μία επικείμενη πανεργατική απεργία. Ειρήσθω εν παρόδω: ο Καραγάτσης είχε βιώματα από τον Πειραιά, αφού εργάστηκε στην πόλη από το 1931 έως το 1939 σε Ανώνυμη Εταιρεία Ασφαλειών (Αγγελής, 2008: 12), ενώ την επισκεπτόταν και συχνά. Μετά την ανταλλαγή ποικίλων επιχειρημάτων, στο πλαίσιο του μυθιστορηματικού διαλόγου, ο δάσκαλος

- «σώπασε μια στιγμή, κοίταζε τον Παυλόπουλο εταστικά και πρόσθεσε.*
 - Είμαι αντίθετος στην πολιτική εκμετάλλευση των επαγγελματικών διεκδικήσεων.*
 - Τι θέλεις να πεις; Ότι απαγορεύεται να υποδειχθεί στον εργαζόμενο, το Κόμμα που φροντίζει για τα συμφέροντά του;*
 - Κάθε άλλο! Όπως όμως κατακρίνω την υλική εκμετάλλευση του εργαζομένου από τον εργοδότη, έτσι απορρίπτω την πολιτική εκμετάλλευση του αδικημένου από τα Κόμματα. [...] Αλίμονο αν ο καθένας ψηφίζει το Κόμμα που εξυπηρετεί τις στενές υλικές του επιδιώξεις! Ή, μάλλον, αλίμονο στο Κράτος που η πολιτική του διάρθρωση βασίζεται αποκλειστικά στα επί μέρους συμφέροντα! Πού θα οδηγήσει η διάλυση του συνόλου;*
 - Στην ανασύσταση του συνόλου πάνω σε ηθικότερες βάσεις.*
 - Α, ναι! Αναστέναζε ο Κορνούτος: η δημιουργική επανάσταση... Μάταιη η προσπάθεια να διορθώσουμε· μόνον να γκρεμίσουμε και ν' ανοικοδομήσουμε... Τα σχέδια της νέας, της υπερτέλειας οικοδομής είναι έτοιμα· μόνο που δεν έχουμε εμπειρία οικοδόμου [...].*
 - Ο Παυλόπουλος ήταν έτοιμος να τον αντικρούσει· μα ο Κορνούτος τον πρόλαβε.*
 - Η συζήτηση αυτή, τέλος δεν έχει. Απεραντολογούμε... Δεν πιστεύω να ήρθες απόψε για να λύσουμε τ' άλυτα... Πες μου: τι θέλεις;*
 - Να ενδιαφερθείς για τον αγώνα ενός κόσμου που υποφέρει.*
 - Θα ενδιαφερθώ αν εσύ και το Κόμμα σου δεν ενδιαφερθείτε.*
 - Χωρίς εμάς, η απεργία είναι ακέφαλη και καταδικασμένη...*
 - Κάνεις λάθος. Υπάρχει η συνδικαλιστική οργάνωση, που οδηγεί τον αγώνα...*
 - Ποιος; Σάρκασε ο Παυλόπουλος. Ο Πότης Κοντός κι η συμμορία του; Ας γελάσω!»*
- (Καραγάτσης 1964: 525-526).

Αυτή ήταν η τελευταία φράση του Καραγάτση ως συγγραφέα. Στους δύο διαλόγους, στους οποίους εστίασαμε το βλέμμα, δεν φαίνεται να πείθονται οι διαλεγόμενοι από τον αντίπαλο λόγο, όμως με βάση τους συγγραφικούς χειρισμούς, δείχνουν να επικρατούν ο Θανάσης Κούγιας του Βλάση Κορνούτου και ο τελευταίος του Μένη Παυλόπουλου. Ο Καραγάτσης στο «10» δείχνει να έχει μετεξελιχθεί και να έχει αφηγηματικά ωριμάσει. Ένδειξη αυτής της ωρίμανσης είναι η ύπαρξη θετικών ηρώων, σαν τον παπα-Δημήτρη, με την ακαταδάμαστη χριστιανική πίστη και συμπεριφορά (Κόκορης 2017: 249-255), και τον κομμουνιστή Βλάση Κορνούτο, με τους οποίους το συγγραφικό υποκείμενο αισθανόμαστε πως δεν συμπίπτει ως προς την ιδεολογία και την κοσμοθεωρία. Λειτουργικότερη όμως ένδειξη της συγγραφικής του στόφας είναι η διαπλοκή των πολλών διαλόγων του μυθιστορήματος με την αξιοποίηση της πόλης του Πειραιά όχι απλώς ως σκηνικού εκτύλιξης της υπόθεσης του μυθιστορήματος, στο οποίο διαθλάται η ανθρώπινη περιπέτεια, αλλά και ως ζωντανού οργανισμού, ενταγμένου σε συγκεκριμένη οικονομική και κοινωνική συνθήκη και αφηγηματικά ενσαρκωμένου με σύνθετο τρόπο, ώστε να μπορεί η πόλη αναγνωστικά να εκληφθεί ως ένας ακόμη λογοτεχνικός ήρωας, που επιτελεί, μάλιστα, στο πλαίσιο του μυθιστορήματος ρόλο πρωταγωνιστικό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αγγελής, Δημήτρης (επιμ. 2008). *Μ. Καραγάτσης. Εκατό χρόνια από τη γέννησή του*. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Βιβλίου / Υπουργείο Πολιτισμού.

Αθανασόπουλος, Βαγγέλης (2000). «Ο τόπος ως χώρος της επιθυμίας στο “10”». *Νέα Εστία*, 1729: 893-930.

Αλεξίου, Στυλιανός (επιμ. 2014). *Διονυσίου Σολωμού: Διάλογος*. Αθήνα: Στιγμή.

Αποστολίδου, Βενετία (1999). «Ο ρόλος της πεζογραφίας στη μυθοποίηση της πόλης – Το παράδειγμα της Θεσσαλονίκης». *Εντευκτήριο*, 45: 29-40.

Βαγενάς, Νάσος (1988). *Η εσθήτα της θεάς. Σημειώσεις για την ποίηση και την κριτική*. Αθήνα: Στιγμή.

Γερακίνη, Αλεξάνδρα (2017). *Η πόλη των Αθηνών στη λογοτεχνία της κρίσης* [= μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία]. Θεσσαλονίκη: Τμήμα Αγγλικής Γλώσσας και Φιλολογίας ΑΠΘ, <https://ikee.lib.auth.gr/record/289733/files/GRI-2017-19335.pdf>.

Γκότση, Γεωργία (2004). *Η ζωή εν τη πρωτεύουσα: θέματα αστικής πεζογραφίας από το τέλος του 19^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Νεφέλη.

Δημάδης, Κ. Α. (1991). *Δικτατορία – πόλεμος και πεζογραφία, 1936-1944*. Αθήνα: Γνώση.

Ευαγγέλου, Κωνσταντίνα (2003). *Το κοινωνικό περιθώριο στο ελληνικό μεταπολεμικό μυθιστόρημα*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

Ζήρας, Αλέξης (2004). «Η πόλη-μητέρα, η πόλη-ερωμένη, η πόλη-μοίρα». *Ελευθεροτυπία*, ένθετο: *Βιβλιοθήκη*: 09.01.2004, 23.

John, Eileen & Dominic, McIver Lopes (2004). *Philosophy of Literature*, Oxford: Blackwell.

Jubenville, Yves & Fabien, Ménarde (1992). *Ville et littérature: une bibliographie commentée*

Montréal: *Département d' études françaises / Université de Montréal*.

Kahn, Charles H. (1996). *Plato and the Socratic Dialogue, The philosophical Use of a Literary Form*. Cambridge: Cambridge University Press.

Κάλφας, Βασίλης (2006). «Γιατί ο Πλάτων γράφει διαλόγους;», στο Κάλφας, Βασίλης & Γιώργος,

Ζωγραφίδης. *Αρχαίοι Έλληνες Φιλόσοφοι*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 117-126.

Καραγάτσης, Μ. (1964), *Το «10»*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας».

Κόκορης, Δημήτρης (2018). «Στοιχεία θρησκευτικής – κοινωνικής ταυτότητας σε μυθοπλαστικές μορφές ιερωμένων : “Η επίσκεψις του αγίου δεσπότη” (Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης), *Το “10”* (Μ. Καραγάτσης)». *Αντίβολα*, 2: 243-257.

Κόκορης, Δημήτρης & Μαρία, Νιώτη (2017). «Ο φιλοσοφικός λόγος στη λογοτεχνία» στο *Σελιδοδείκτες. Πολυμεσικός οδηγός για τη λογοτεχνία και την ανάγνωση*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας,

<http://selidodeiktes.greek-language.gr/lemmas/1695>.

Lehan, R. (1998). *The City in Literature: an American and Culture History*. Oakland: University of California Press.

Μπερλής, Άρης (1992). «Μ. Καραγάτσης : Παρουσίαση – Ανθολόγηση», στο *Η μεσοπολεμική πεζογραφία*, τόμος Δ', Αθήνα: Σοκόλης, 262-296.

Παπαργυρίου, Ελένη (2010). «Αστικές περιπλανήσεις και λογοτεχνικές ταυτότητες: όψεις πόλεων σε σύγχρονα ελληνικά φωτογραφικά και λογοτεχνικά λευκώματα», στο Δημάδης, Κ. (επιμ.). *Ταυτότητες στον ελληνικό κόσμο (από το 1204 έως σήμερα)* [= Δ' Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών: Γρανάδα, 2010], 1-19.

http://www.eens.org/EENS_congresses/2010/Papargyriou_Eleni.pdf.

Πεχλιβάνος, Μίλτος (2008). «Ο κόσμος που πεθαίνει. Φυλή και ιδεολογία στα ιστορικά μυθιστορήματα του Καραγάτσης». *Ελευθεροτυπία*, ένθετο: *Βιβλιοθήκη*: 27.06.2008: 16-19.

Ρέντζος, Ιωάννης (2005). «Η πόλη στη διδασκαλία των σχολικών μαθημάτων: στοιχεία από τη νεοελληνική λογοτεχνία και την ιστορία». *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 141: 90-108.

Roudaut, Jean (1990). *Les villes imaginaires dans la littérature française*. Paris: Hautier.

Σαρηγιάννης, Γ.Μ. (1978). «Η προσέγγιση της αστικοποίησης μέσα απ' τη λογοτεχνική βιβλιογραφία». *Τεχνικά Χρονικά*, 3: 91-112.

Skilleås, Ole Martin (2001). *Philosophy and Literature*, Edinburg: Edinburg University Press.

Τσάτσος, Κωνσταντίνος (2011, α' έκδ. 1974). *Διάλογοι σε μοναστήρι*. Αθήνα: Ευθύνη.

Τσιριμώκου, Λίζυ (1988). *Λογοτεχνία της πόλης*. Αθήνα: Λωτός.

Τσιριμώκου, Λίζυ (2000). *Εσωτερική ταχύτητα. Δοκίμια για τη λογοτεχνία*. Αθήνα: Άγρα.

Williams, Raymond (1973). *The Country and the City*. Oxford: Oxford University Press.

Wirth-Nesher, H. (1996). *City Codes: Reading the Modern Urban Novel*. Cambridge: Cambridge University Press.

(* Πυρήνας εισήγησης στην επιστημονική διημερίδα «Μ. Καραγάτσης: από τον συγγραφέα στο σχολείο» (Λάρισα – Χατζηγιάννειο Πνευματικό Κέντρο: 20-21.10.2018). Ο Δημήτρης Κόκορης είναι αναπληρωτής καθηγητής του ΑΠΘ.